

SUMMATIV VA FORMATIV BAHOLASH TIZIMI

Qashqadaryo viloyati Koson tumani MMT bo‘limiga qarashli 15-umumta’lim maktabining oliy toifali Kimyo fani o‘qituvchisi
Hamroqulova Dilrabo Ne‘matovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilar bilimni baholashga zamonaviy yondashuvlarning mohiyati va mazmuni shuningdek, formativ va summativ baholashning asosiy farqlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: formativ baholash, testlar, viktorinalar, og‘zaki savollar, diagnostik baholash, summativ baholash.

Kirish: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son Farmoni ijrosini ta’minlash, shuningdek, ta’lim sifati ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgan, sog‘lom ma’naviy muhit yaratilgan, tashkiliy ishlarda namuna ko‘rsatgan, shuningdek o‘quvchilar bilimni baholashning yangi tartibini samarali tashkil etgan umumiy o‘rta ta’lim maktablarining rahbariyati hamda o‘qituvchilarini rag‘batlantirish tartibini joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi: 1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son Farmoni bilan: umumta’lim maktablarida bilimni baholashning yangi tartibi joriy etilgan.

Dolzarbliigi: Baholash deganda biz bolaning hozirgi yutuqlarini (muvaqqiyatsizliklarini), oldingi yutuqlari (muvaqqiyatsizliklari) bilan taqqoslash jarayonini va o‘quv natijalarini amaldagi o‘quv standartlari tomonidan belgilangan normalar bilan o‘zaro bog‘liqligini tushunamiz. Baholash mezonlari va shakllarini yaratish jarayoni o‘quvchilar bilan birgalikda amalga oshiriladi va biz buni bolalarning qadr-qimmatini shakllantirishning bir usuli deb bilamiz. O‘qitish jarayonida o‘qituvchilar tomonidan qabul qilingan rasmiy va norasmiy baholash usullari to‘plami “Formativ baholash” (shakllantiruvchi) deb nomlanadi. Bu o‘qituvchilar tomonidan olib boriladigan o‘quv jarayonining bir qismi bo‘lib, o‘quv va o‘qitish usullarini o‘zgartirish orqali o‘quvchining tushunchasi va malakasini oshirishga qaratilgan. Formativ baholash o‘qituvchilarga ham, o‘quvchilarga ham o‘quvchining faoliyati va o‘rganishi to‘g‘risida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va batavsil mulohazalar berishga harakat qiladi. Bu o‘quv jarayonida o‘quvchilarning ehtiyojlari va taraqqiyotni kuzatadigan doimiy jarayon. Formativ baholashning asosiy vazifasi o‘quv yili uchun qo‘yilgan maqsadlarning bajarilishi yoki bajarilmaganligini aniqlash. Shuning uchun o‘qituvchilar ham o‘quvchilar ham o‘quv yili davomida erishmoqchi bo‘lgan o‘quv maqsadlarni aniq bilishlari kerak.

Tadqiqot maqsadi: Marina Aleksandrovna Pinskaya, pedagogika fanlari nomzodi, tadqiqotchi "Baholashning yangi shakllari" kitobida quyidagilarni yozadi: Formativ baholash o`quv jarayoni nafaqat yakuniy bosqichda, balki boshlang`ich va o`rta bosqichda qanday o`tayotganiga tashxis qo`yish uchun zarur, va agar ma'lumotlar qoniqarsiz bo`lib chiqsa, olingan ma'lumotlar asosida kerakli ma'lumotlarni kiritish va ta'lim faoliyati sifatini oshirish uchun o`zgartirishlar kiritish mumkin. Formativ baholash butun o`quv dasturi o`rniga individual o`quv mahoratiga yoki o`quv dasturidagi ko`nikmalarga yo`naltiriladi. Ushbu baholashlar ma'lum bir maqsad sari intilishni o`lchash uchun mo`ljallanadi deb aytadi.

**Tadqiqot ob`ekti va usullari:** Formativ baholashning eng foydali qismlaridan biri shundan iboratki, shakllantiruvchi baholashning yagona uslubi yo`q. Buning o`rniga mavjud bo`lgan yuzlab turli xil baholash usullari mavjud. Har bir o`qituvchi potentsial shakllantiruvchi baholashning chuqur repertuarini ishlab chiqishi mumkin. Bundan tashqari, o`qituvchilar shakllantiruvchi baholashni o`quvchilarining ehtiyojlariga moslashtirish va o`zgartirishlari mumkin. Bu juda muhim, chunki tafovut o`quvchilarni jalb qilishga yordam beradi va o`qituvchining o`rganilayotgan tushunchalarni to`g`ri baholashiga mos kelishini ta'minlaydi. Variantlarga ega bo`lish, shuningdek, o`quvchilar yil davomida ularning shaxsiy imtiyozlari yoki kuchli tomonlariga va zaif tomonlariga tabiiy ravishda mos keladigan baholashning turlarini ko`rishlariga yordam beradi.

Tadqiqot vazifalari: Formativ baholashning eng yaxshi turi - bu jalb qilish, o`quvchilarning kuchli tomonlariga moslashish va qo`shimcha o`qitish yoki yordamga muhtoj bo`lgan sohalarni aniqlash. Formativ baholash o`qituvchilar va o`quvchilar uchun juda ko`p ahamiyatga ega bo`lgan tasdiqlangan o`quv vositasidir. O`qituvchilar kelgusidagi darslarga rahbarlik qilish, o`quvchilar uchun individual o`quv maqsadlarini ishlab chiqish va o`quvchilarga taqdim etilayotgan darslarning sifati to`g`risida qimmatli ma'lumotlarni olish uchun shakllantiruvchi baholashni ishlab chiqish va undan foydalanishlari mumkin. Sinflarida muntazam, doimiy shakllantiruvchi baholashdan foydalanadigan o`qituvchilar, o`quvchilarning faolligi va o`qishi ortib borayotganligini aniqlaydilar. O`qituvchilar shakllantiruvchi baholashdan olingan ma'lumotlardan butun guruh uchun ham, individual darslar uchun ham o`quv qo`llanmalarini o`zgartirish uchun foydalanishlari mumkin. O`quvchilar shakllantiruvchi baholashda ular o`zlarining qaerdaligini har doim bilishlarini va o`zlarining kuchli va kuchsiz tomonlarini tobora ko`proq anglab etishlari uchun foydali bo`ladi. Formativ baholashlarni tuzish oson, olish oson, to`plash oson va natijalardan foydalanish oson. Bunga qo`shimcha ravishda, ular bajarilishi uchun cheklangan vaqt talab etiladi. Formativ baholash o`quvchilarga individual maqsadlarni belgilashda yordam beradi va har kuni yutuqlarni kuzatib boradi.

Natija va muhokamalar: Har qanday sinfda ishlatilishi mumkin boʻlgan formativ baholashning turli xil mexanizmlari mavjud. Koʻproq mashhur boʻlganlardan baʼzilari: 1. Bevosita soʻroq qilish yoki uyga berilgan vazifalar, 2. Oʻqish jarayonidagi javob jurnallari yoki dars paytida beriladigan topshiriqlar, 3. Dars paytida oʻtkaziladigan nazorat ishlari, 4. Grafik tashkilotchilik yoki oʻquvchilarning darsdagi faolligini kuzatish, 5. Qaytuvchan aloqani amalga oshirish, 6. Oʻquvchilarning oʻz-oʻzini baholashi, 7. Natijaga asoslanib taʼlim jarayoniga oʻzgartirish kiritish imkoni. Formativ baholash diagnostik, standartlashtirilgan testlar, viktorinalar, ogʻzaki savollar yoki qoralama ish shaklida ham boʻlishi mumkin. Formativ baholash koʻrsatmalar bilan bir vaqtda amalga oshiriladi. Formativ baholashning keng tarqalgan shakli bu diagnostik baholash. Diagnostik baholash oʻquvning tegishli dasturini aniqlash maqsadida oʻquvchining hozirgi bilim va koʻnikmalarini oʻlchaydi. Oʻz-oʻzini baholash bu oʻquvchilarning oʻzlarini baholashni oʻz ichiga olgan diagnostik baholash shakli. Oʻqituvchilar oʻquvchilar uchun eng foydali va taʼlim faoliyati uchun zarur boʻlgan shakllantiruvchi baholash turlarini yaratish va ulardan foydalanishlari kerak. Formativ baholar yakuniy baholarga taʼsir qilmaydi va bu oʻquvchilarda materialni dastlabki assimilyatsiya qilishda muqarrar boʻlgan xatolardan qoʻrqishni olib tashlashga imkon beradi. Muhim shart: baholash haqiqatan ham shakllantiruvchi boʻlishi uchun uning natijalari oʻqituvchini oʻqitishni toʻgʻrilash uchun ishlatishi kerak. Ular oʻquvchiga etkazilishi va rejalashtirish uchun ishlatilishi kerak. Nafaqat oʻqituvchi, balki bola ham yaqin kelajakda nima ustida ishlashi kerakligini tasavvur qilishi kerak. Formativ baholash oʻquvchilar summativ baholashni amalga oshirishdan oldin koʻrsatmalarni tushunib etishlarini aniqlashga qaratiladi. Summativ va shakllantiruvchi baho koʻpincha oʻquv sharoitida shunday ataladi oʻrganishni baholash va oʻrganish uchun baholash. Summativ baholash. Summative Assessment deganda oʻquvchilarni baholash tushuniladi; bu natijaga qaratilgan. Bu ishtirokchilarga vaqti-vaqti bilan, odatda kurs, muddat yoki boʻlim yakunlanganda beriladigan baholash jarayoning bir qismidir. Maqsad –oʻquvchilarning bilimlarini tekshirish, yani ular oʻzlari oʻrgatgan materialni qay darajada oʻrganganliklarini tekshirish. Summativ baholash dars yoki dastur samaradorligini baholashga intiladi, oʻquv jarayonini tekshiradi va xokozo. Oʻquv dasturining sifatini koʻrsatadigan va maktablarda reyting uchun asos yaratadigan koʻrsatkichlar sifatida olingan ballar, ballar yoki foizlar. Shu oʻrinda formativ hamda summativ baholashni bir-biridan farqli tomonlarini koʻrib chiqamiz. Formativ va summativ baholashning asosiy farqlari. 1. Formativ baholash oʻquv jarayonida talab qilinadigan maʼlumotlarni taqdim etadigan, oʻqitishni moslashtiradigan turli xil baholash tartib-qoidalarini anglatadi. Summativ baho oʻquvchilarning bilimini baholash standarti sifatida belgilangan. 2. Formativ baholash diagnostik xususiyatga ega, Summativ baho esa baholovchi hisoblanadi. 3. Formativ baholash-bu oʻrganish uchun baholash, Summativ baholash- bu taʼlimni baholash. 4.

Formativ baholash oylik yoki chorakda doimiy ravishda amalga oshiriladi. Boshqa tomondan, Summativ baholash faqat kurs tugaganidan soʻng maʼlum vaqt oraligʻida amalga oshiriladi. 5. Formativ baho oʻquvchilarning bilimini oshirish uchun oʻtkaziladi. Aksincha Summativ baho oʻquvchilar faoliyatini baholash uchun oʻtkaziladi. 6. Formativ baho oʻquvchilarning bilimlarini nazorat qilish uchun qabul qilingan. Summativ baholashdan farqli oʻlaroq oʻquvchilar bilimini baholashga qaratilgan. 7. Formativ baholash baholari summatifik bahodan kam, chunki FA da olingan baholar oʻquvchining tushunarli ekanligi haqida SA ning baholari oʻquvchilarning koʻtarilishi yoki koʻtarilmasligini belgilaydi.

BALLARNI BAHOGA OʻTKAZISH SHKALASI

Summativ ballar yigʻindisi Baho Oʻzlashtirish darajasi	Summativ ballar yigʻindisi Baho Oʻzlashtirish darajasi	Summativ ballar yigʻindisi Baho Oʻzlashtirish darajasi
100-86	5 Aʼlo	100
85-66	4 Yaxshi	85
65-31	3 Qoniqarli	65
30-0	2 Qoniqarsiz	30

Baholash turi	Baholash maqsadi	Baholash natijasi	Baho	
Formativ baholash (FB)	Darslarda oʻquvchilarning oʻzlashtirish darajasining oʻsishi kuzatib boriladi va taʼlim olishdagi ehtiyojlari oʻrganiladi	oʻquvchiga bajarilgan ish sifati haqida fikr bildiriladi. (feedback)	Baholanadi (1-10)	Choraklik bahoning 10% formativ baho tashkil etadi.
Boʻlim boʻyicha summativ baholash (BSB)	Har bir boʻlim oxirida oʻquvchi erishgan bilim, koʻnikma va malakalar darajasi tekshiriladi	Oʻquvchilar va ularning ota-onalari boʻlim boʻyicha toʻplangan ballar haqida maʼlumot oladi	Boʻlim boʻyicha summativ ish ballari	Choraklik bahoning 50%ni oʻquvchi boʻlimlar boʻyicha summativ baholashdan, 40% chorak boʻyicha summativ ish
Chorak boʻyicha	Chorak boʻyicha oʻquv	Oʻquvchilar va ularning ota-	Chorak boʻyicha	

summativ baholash (ChSB)	rejasimazmunini o'zlashtirishdarajasi tekshiriladi	onalari chorak bo'yicha to'plangan ballar haqida ma'lumot oladi	summativ ish ballari	natijalaridan toplashi mumkin.
--------------------------	--	---	----------------------	--------------------------------

Xulosa: Ushbu ikki baholash protsedurasining asosiy farqi shundaki, shakllantiruvchi baholash o'quv jarayonini bir turi bo'lsa, summativ baholash bu baholash jarayonidir. Balansli baholash ikkalasiga ham asoslanadi, bu o'qituvchilarning keyingi bosqichlari to'g'risida zarur ma'lumotlarni va o'quvchilarning kontent standarti bo'yicha bilimlarini o'lchashni ta'minlaydi. Agar rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimiga nazar solsak misol uchun Buyuk Britaniyada xodimlarga (o'qituvchilarga) kattalar (rahbarlar) tomonidan ta'lim va tarbiya sharoitida ta'limni baholash bilan bog'liq holda yaxshi amaliyotni o'rganish va rivojlantirishga yordam beriganligi uchun Ta'lim, baholash va sifatni ta'minlash (TAQA) bo'yicha mukofot mavjud. Demakki baholash ta'limni rivojlantirish uchun asosiy jarayondir. Ayniqsa formativ baholash ta'lim sifati haqida aniq ma'lumotlar beradi. Xulosa qilib aytganda, shakllantiruvchi baholash har qanday sinfni baholashning muntazam tarkibiy qismi bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. A. (2022). Ilmiy tadqiqod olib borish kompetentligi–bo'lajak o'qituvchi shahsini shakllantirish omili sifatida. Academic research in educational sciences, 3(1), 601-612.
2. Baydjanov, B. K. (2021). bo'lajak o'qituvchilarda axborot kompetentsiyasini rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari. nazariy va amaliy fan, (7), 171-178.
3. Maqsudov, U. K. (2020). boshlang'ich sinf o'quvchilarida folklor orqali ijtimoiy faollik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining tavsifi. namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 2(7), 407-412